

דורש והאי דחנטו חנטיא סבורים היו שמת] (בבלי, תענית ה, ע"ב).

דרשה זו נדרשה, משום שבכתוב לא נזכרת מיתה אצל יעקב כפי שנאמר למשל באברהם "ויגוע וימת" (בר' כה ח) וכן ביצחק "ויגוע יצחק וימת" (שם, לה כט), אלא נאמר רק: "ויכל יעקב לצות את בניו ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו" (שם, מט לג).

אך דרשה זו תמוהה ביותר – הייתכן שיעקב אבינו לא מת?! (הרמב"ן, רבינו בחיי ואחרים מסבירים מאמר זה, וראה דבריהם על אתר). אנו ננסה להאיר את דמותו של יעקב ולהסביר את עומק מאמר זה באור דברי המהר"ל הבאים במקומות שונים בספריו.

חז"ל בדרשתם (בבלי מגילה יח, ע"א) מייחסים ליעקב תכונה מעין-אלוקית:

א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר "ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל" (בר' לג כ) דאי סלקא דעתך למזבח קרי ליה יעקב אל ויקרא לו יעקב מיבעי ליה אלא ויקרא לו ליעקב אל ומי קראו אל אלהי ישראל.

המהר"ל, בעקבות הדרשה, כתב:

ומפני שיעקב יש לו חותם של הקב"ה שנאמר תתן אמת ליעקב (מיכה ז כ) וחותמו של הקב"ה אמת (שבת נה) קרא לו אל... ותדע מעלת יעקב שהוא אלוה בתחתונים כי מעלתו שהוא קדוש נבדל מעניני הגוף ולכך הקדישו את קדוש יעקב וכל קדוש יש לו מעלה נבדלת מן הגוף ובשביל זה הוא אלוה בתחתונים (גור אריה, בר' לג כ).

יוצא אפוא, שדמותו של יעקב מסמלת את הדבקות המוחלטת בקב"ה. לדעת המהר"ל, יעקב מגיע לדרגה זו בגלל הקשיים שסבל, ולא למרות קשיים אלה, "כי היסורין מסלקין אותו מן פחיתות החומר עד שהוא קדוש" (נתיבות עולם, נתיב היסורין פ"א). הרי שכל אותם ייסורים שעברו על יעקב הביאו אותו לידי דרגתו הגבוהה.

שנאתו של עשו ליעקב היא התנגדותו של עשו לעליונותו הרוחנית של יעקב:

כי לא נשטם יעקב ולא היה אחיו מבקש להורגו רק משום עצם מעלתו דהיינו שהיה יעקב נבדל במעלתו מכל בני אדם... כי בשביל שהיה ליעקב מעלה אלהית נבדל מהם ובשביל זה מבקשים להרגו כי כל נבדל לפי שהוא נבדל במעלתו מבקשים להרגו... כי יעקב נשתנה מכל שאר הנבראים בזיו איקונין כדאמרינן בב"מ פד שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם אשר הוא צלם אלהי (גור אריה, בר' לז ב).

וכך מסביר המהר"ל (נצח ישראל, פרק טו) את דרשת חז"ל על הפסוק (בר' כה כב) "ויתרוצצו הבנים בקרבה" – "שהיו חולקין בשבילן העולם הזה והעולם הבא":

הנה בארו בזה דברים גדולים מאד מאד, כי מה שהיה יעקב ועשו מתרוצצים בבטן אמם, היינו מפני שהם הפכים. כי יעקב כל מעלתו שהוא מסולק מן הגשמי, וזה עצם מעלת יעקב בפרט, ועשו הפך זה כי כל ענינו אין רק בעולם הגשמי הזה בלבד, ומפני שהם הפכים זה וזה והיו בבטן אחד, לכך לא היו עומדים ביחד והיו מתרוצצים, כמשפט שני הפכים כאשר יבאו יחד אשר אין שלום ביניהם, ואל תתמה הלא לא היה דעת ורצון בהם, כי אין זה קשיא, כי היה התנגדות הזה מצד כח שלהם... כי היה יעקב דבוק וקשור בכח קדושה... ומצד הזה בא להם התנגדות בבטן

כלומר, מהותו של יעקב היא רוחנית, נבדלת מן החומר ויוצרת בהכרח התנגדות, ואף באופן בלתי-מודע, ולכן כבר בעוד יעקב ועשו בבטן אמם, קיים מאבק בין הישות הרוחנית המגולמת ביעקב לבין הישות החומרית המגולמת בעשו, ובוודאי הוא קיים גם אחר כך לאורך חייהם.

לאור תיאור זה של יעקב נוכל להבין את עומק פשוטו של המאמר "יעקב אבינו לא מת"; כלומר, לפי המהר"ל, אותה מהות של רוחניות ושל הינתקות מן החומריות שסימל יעקב - לא פסקה, וממשיכה בזרעו לנצח. וכך הם דבריו:

והכוונה שהחיות של יעקב אבינו אינה חיות של הבשר והגוף, אלא חיות שנתברכו בה כל ישראל והיא הדבקות בשי"ת" (גור אריה בר' נ לג).

עם ישראל ירש מידה רוחנית זו של יעקב, והיא שיצרה את שנאת הגויים לישראל:

כי יש לישראל מתנגדים לא כמו שאר מתנגדים שבאו בשביל סבה, אבל יש להם לישראל שונאים ואויבים מבלי סבה, וזה דוקא בישראל שאיזה אומות שונאיהם מבלי שעשו להם דבר... כי ידוע כי החומר מתנגד לצורה בעבור שזה חומרי וזה צורה ובשביל כך היה כאן התנגדות בעצמן גבורות ה' פרק נד).

נמצאנו למדים שהמהר"ל תופס את שנאת ישראל, את האנטישמיות, כהתנגדות לישראל ברמה הבלתי מודעת, התנגדות "מבלי סבה"; האנטישמיות אינה תגובה על מעשיהם של ישראל או על התנהגותם, אלא שורשה בהתנגדות לעצם המהות שלהם, בבחינת התנגדות החומר לצורה, דחיית הגולמי את השלם.

לדעת המהר"ל, מכל בניו של יעקב, היה יוסף הקרוב לו ביותר בתכונת ה"צורה". זאת הוא לומד מתוך דברי המדרש על הפסוק "אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה..." (בר' לז ב):

לא היה צריך קרא למימר כן אלא אלה תולדות יעקב ראובן אלא מה ת"ל יוסף, אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה, ... מה זה אחיו שונאים אותו אף זה אחיו שונא אותו, מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו... (בר' רבה פ' פד ו)

וכן מה שדרשו על הפסוק "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו" (שם לז ג) "שהיה זיו איקונין שלו דומה לו" (מדרש רבה שם ח) (גור אריה, בר', שם).

לדעתו, מדרשים אלו באים ללמד לא רק על תכונותיהם החיצוניות הדומות, אלא על מהות פנימית משותפת שהייתה ביעקב ויוסף. ואכן שניהם נרדפו מאותה סיבה; כשם ששנאת עשו ליעקב הייתה בגלל היותו נבדל, כך יוסף היה נבדל מאחיו:

ולפיכך קרא אותו נזיר אחיו... וכן מה שהיה איקונין דומה לו הוא דבר נפלא מאד כי יעקב נשתנה מכל שאר הנבראים בזיו איקונין שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם אשר הוא צלם אלהי ולזה היה זוכה יוסף... כי הדברים האלו אינם מעניין הגוף כי החכמה וכן זיו איקונין שהיה דומה ליעקב מורה כמו שהיה ליעקב מעלה אלהית שהרי כל אלו דברים אינם דבר של גוף כך היה ליוסף שהיה מעלתו מעלה אלהית רחוק מן הגוף (גור אריה, בר' לז ב; וראה גם בחידושי אגדות לב"ב ג ע"ב).

שקיבל מאביו - כך מסביר המהר"ל את הפסוק "ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם תהיין לראש יוסף...". (בר' מט כו): "ולפיכך נתן ליוסף ברכת יעקב... הרי מפני שהוא פרישא דאחוה זכה לברכת יעקב" (גור אריה שם).

"יעקב אבינו לא מת", את ירושתו הרוחנית הוא העביר לבנו, ליוסף, ולדורות הבאים אחריו; מעלותיו וסגולותיו נטועות בישראל עד עצם היום הזה, והן מקור חייו.